

STRESZCZENIE

W dzisiejszych czasach wyzwania związane z systemami emerytalnymi i ich reformowaniem są nieodłącznym elementem debaty publicznej i politycznej. Wzrost średniej długości życia, zmieniające się struktury demograficzne oraz rosnący odsetek osób starszych stawiają przed społeczeństwem nowe wyzwania związane z zapewnieniem godziwej emerytury dla wszystkich obywateli. W literaturze z zakresu ekonomii emerytalnej często wskazuje się, że systemy emerytalne oparte wyłącznie na świadczeniach państwowych mogą być niewystarczające w zaspokojeniu potrzeb emerytalnych ludzi. A w dobrowolnych oszczędnościach upatruje się kluczowego źródła dochodu w okresie emerytalnym, które pozwoli podtrzymać standard życia i spełniać różnorodne potrzeby finansowe. Coraz częściej obserwuje się zwiększającą się świadomość, że tradycyjne metody stosowane w systemach emerytalnych stają się niewystarczające i nie dostarczają satysfakcjonujących rezultatów w zakresie utrzymania standardu życia po zakończeniu aktywności zawodowej.

Z uwagi na powyższe trudności w tworzeniu efektywnych rozwiązań systemowych, w ostatnich latach skupiono się, zarówno w teorii, jak i praktyce, na rozwiązaniach behawioralnych. Metody behawioralne znalazły szerokie zastosowanie w kształtowaniu nowego podejścia do polityki gospodarczej. Aby skutecznie projektować interwencje behawioralne, konieczne jest jednak głębsze zrozumienie czynników behawioralnych, na które takie interwencje mają wpływ. Zanim przystąpi się do projektowania efektywnych interwencji należy zidentyfikować te czynniki oraz zrozumieć, jakie formy oddziaływania na nie mają szansę powodzenia. Zatem pierwszym etapem do rozpoznania, jak projektować efektywne interwencje behawioralne, jest diagnoza czynników behawioralnych oraz ich sposobów oddziaływania. Stąd przedmiotem rozprawy są behawioralne uwarunkowania decyzji o oszczędnościach emerytalnych.

Celem niniejszej pracy jest zbadanie behawioralnych uwarunkowań, które wpływają na podejmowanie decyzji dotyczących dobrowolnych oszczędności na cele emerytalne przez jednostki w Polsce. W kontekście ekonomii behawioralnej, która analizuje zachowania jednostek w sytuacjach ekonomicznych, praca koncentruje się na identyfikacji czynników psychologicznych, które wpływają na wybory dotyczące dodatkowego oszczędzania na emeryturę.

Konstrukcja pracy składa się z pięciu rozdziałów, przy czym pierwsze dwa są rozdziałami typowo teoretycznymi, a trzy kolejne dotyczą przeprowadzonego badania. Każdy

z rozdziałów cechuje się jednakową strukturą rozważań (wprowadzenie do zagadnień, cel badawczy rozdziału, metody, podsumowanie).

Rozdział pierwszy poświęcony jest określeniu podstaw teoretycznych oszczędności długoterminowych na cele emerytalne. Spośród teorii głównego nurtu scharakteryzowano teorię absolutnego dochodu Johna Maynarda Keynesa, hipotezę cyklu życia Franco Modiglianiego i Richarda Brumberga oraz hipotezę dochodu permanentnego Milтона Friedmanna. Z kolei teorie behawioralne oszczędności długoterminowych oparte są przede wszystkim na teorii ograniczonej racjonalności Herberta Simona oraz teorii perspektywy Daniela Kahnemana i Amosa Tverskiego, zaś najszerzej spośród tych teorii scharakteryzowano behawioralną teorię cyklu życia Richarda Thaler'a i Hersha Shefrina. Dużo miejsca w pierwszym rozdziale poświęcono również czynnikom wpływającym na oszczędzanie długoterminowe.

Drugi rozdział poświęcony jest charakterystyce polskiego systemu emerytalnego wraz z ewolucją tego systemu do jego obecnego kształtu. Szczególną uwagę poświęcono wykorzystaniu ekonomii behawioralnej do wspierania dobrowolnych oszczędności na cele emerytalne. W tym rozdziale przedstawiono zarówno zagraniczne przykłady interwencji behawioralnych, jak i Pracownicze Plany Kapitałowe jako polski przykład zastosowania tego typu polityki.

Trzy następne rozdziały poświęcone zostały badaniu, które realizując cel badawczy pracy, miało jednocześnie umożliwić ustalenie odpowiedzi na szereg pytań:

- Czy Polacy oszczędzają na emeryturę poza obowiązkowymi składkami?
- Z jakich instrumentów korzystają osoby zabezpieczające się dodatkowo na emeryturę?
- Jakie przyczyny nieoszczędzania wskazują osoby, które nie zabezpieczają się dodatkowo na emeryturę?
- Jaki poziom wiedzy finansowej i o systemie emerytalnym posiadają Polacy?
- Jakie są czynniki behawioralne, które determinują podejmowanie decyzji o oszczędzaniu długoterminowym na cele emerytalne?

Zbadanie zachowań oszczędnościowych wraz z ich czynnikami behawioralnymi wymagało realizacji szeregu etapów badawczych, których efekty przedstawione są kolejno w rozdziałach 3-5. Opis badania rozpoczyna charakterystyka narzędzia pomiaru czynników behawioralnych skłonności i gotowości do oszczędzania długoterminowego, której poświęcony jest rozdział trzeci rozprawy. Narzędzie to wykorzystuje między innymi psychologiczną skalę czynników behawioralnych, która została opracowana przez autorkę rozprawy i jest jej

autorskim wkładem w rozwój dziedziny nauk społecznych. Rzetelne wykorzystanie tej metody badań przyczyniło się do zinterpretowania przez autorkę następujących czynników behawioralnych (których nazwy konwenują z badaniem literaturowym):

- zaufanie do systemu emerytalnego,
- postawy wobec emerytury i oszczędności długoterminowych,
- samoocena wiedzy i skuteczności emerytalnej,
- orientacja temporalna w finansach emerytalnych,
- poszukiwanie informacji emerytalnych.

Dodatkowo, w celu pogłębienia analizy o roli emerytalnej ignorancji w procesie podejmowania decyzji o dobrowolnych oszczędnościach, fragment badania oparto na metodzie badań winietowych (*vignette studies*). Na podstawie trzech autorsko sformułowanych epizodów dotyczących poszukiwania/unikania informacji emerytalnych sformułowano kolejny czynnik, który nazwano ignorancją emerytalną.

Rozdział czwarty poświęcony został przedstawieniu wstępnej analizy danych pozyskanych w badaniu. Przystawiona została próba oraz zaprezentowane zostały zmienne i ich statystyki opisowe.

Rozdział piąty przedstawia wyniki modelowania danych uzyskanych w badaniu. Z uwagi na binarny charakter zmiennej objaśnianej do modelowania oszczędzania długookresowego posłużono się modelem regresji logistycznej. Oszacowane modele umożliwiły realizację celu postawionego w badaniu poprzez potwierdzenie lub odrzucenie postawionych w rozprawie hipotez.

W oparciu o wyniki przeprowadzonego na reprezentatywnej grupie Polaków badania ustalono, że czynniki behawioralne są ważne dla wyjaśnienia zachowań oszczędnościowych. Odpowiadają za wyjaśnienie znacznej części zmienności oszczędzania długoterminowego na cele emerytalne w badanej grupie Polaków. Na podstawie uzyskanych wyników zidentyfikowano istotne czynniki behawioralne, to jest samoocenę wiedzy i skuteczności emerytalnej, orientację temporalną w finansach emerytalnych, postawy wobec emerytury i oszczędności długoterminowych oraz poszukiwanie informacji emerytalnych. Wpływ tych czynników jest zgodny z oczekiwaniami sformułowanymi w literaturze przedmiotu. W rozprawie nie tylko ustalono czynniki behawioralne istotne dla oszczędzania, ale również opracowano skalę, która może być wykorzystywana do pomiaru i przyszłej oceny tych cech. W ten sposób osiągnięto przyjęty cel poznawczy dysertacji.